

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed Mihri, *Sudan Seyahatnâmesi*, İstanbul 1326, s. 314-316; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1952, s. 103, 141, 156, 157, 219; a.mlf., *A History of Islam in West Africa*, New York 1962, s. 140, 158; a.mlf., *Islam in the Sudan*, London 1965, s. 31-32, 74-75, 85-89, 197-198, 221, 244; P. M. Holt, *A Modern History of The Sudan*, London 1961, s. 18-23, 29-32; 191-192; a.mlf., *Studies in the History of the Near East*, London 1973, s. 67-87; a.mlf., "Fung Origins: A Critique and New Evidence", *JAfr.H*, IV/1 (1963), s. 39-55; a.mlf., "Fundi", *EI*² (İng.), II, 943-945; Mekki Şübeke, *es-Sûdân 'abre't-târîh*, Kahire 1964, s. 46-68, 76; Zâhir Rîyâz, *es-Sûdânü'l-mu'âşır*, Kahire 1966, s. 11, 12, 14-20, 283-284; I. M. Lewis, *Islam in Tropical Africa*, Oxford 1966, s. 23, 27, 39, 154-155, 208-211, 214; E. Ullendarff, *The Ethiopians*, New York 1973, s. 43, 77; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974, s. 52, 73-78; *An Atlas of African History* (ed. J. H. Fage — M. Verity), London 1978, s. 39; Gallâb, *el-Büldânü'l-İslâmiyye*, s. 399, 400-402, 405; Naûm Şukayr, *Târîhu's-Sûdân* (nşr. M. İbrâhim Ebû Selîm), Beyrut 1401/1981, s. 97-203, 260, 487, 654; M. Abdullah en-Nakîre, *İntişârü'l-İslâm fî Şarkey İfrîkiyye ve münâheḫatü'l-Ġarbi leh*, Riyad 1402/1982, s. 275-276; Hasan İbrâhim Hasan, *İntişârü'l-İslâm fî'l-kârretü'l-İfrîkiyye*, Kahire 1984, s. 104-105, 155-159, 228-229; M. Hiskett, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 13, 322; *Muslim Peoples*, I, 261-264; a.e.: *Müslüman Halklar Ansiklopedisi* (ed. R. V. Weekes, trc. Deniz Diker v.dğr.), İstanbul 1990-91, I, 341-342; C. Fluehr v.dğr., *Historical Dictionary of Sudan*, London 1992, s. 5, 17, 60-62, 77; S. Hillelson, "Fung", *İA*, IV, 682; a.mlf., "Sennar", a.e., X, 498-499; "Funci'ler", *TA*, XVII, 66; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, III, 504-506; "Fung", *EBR*, IX, 1017; "Func", *ABr*, IX, 199; *ML*, IV, 877-878; Abdülkerim Özyayın, "Bece", *DA*, V, 285; Hamdünallah Mustafa Hasan, "Dongola", a.e., IX, 509-510.

MEHMET AYKAÇ

FURÂT b. HAYYÂN

(فُرَات بن حَيَّان)

Furât b. Hayyân b. Sa'lebe el-İclî

Sahâbi.

Benî Bekr kabilesinin Benî İcl kolundan olduğu için Bekrî ve İclî, ayrıca Yeşküri nisbeleriyle anılır. Yolları iyi bildiğinden Mekkeliler'in kervanlarına rehberlik eden Furât müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'i hicvederdi (Merzûbânî, s. 317). Bedir Gazvesi'nden sonra, Ebû Süfyan idaresinde Irak yolundan Şam'a gitmekte olan bir ticaret kervanına rehberlik etmekteydi. Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise kumandasında gönderdiği seriyye (Seriyyetü'l-Karede) kervanı ele geçirdi ve bu arada Furât'ı da esir aldı. Ancak Furât, öldürülmesine ka-

rar verilmesi üzerine ensardan bazılarına müslüman olduğunu söyledi. Bu durum Hz. Peygamber'e bildirilince Resûl-i Ekrem, "Bazı kimseler vardır ki biz onların iman ettiklerine dair beyanlarına inanırız. Furât b. Hayyân da onlardan biridir" (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 99) diyerek onu serbest bıraktı. İbn Sa'd bu olayın Hendek Gazvesi'nde meydana geldiğini söylemektedir. Bu tarihten sonra Resûl-i Ekrem'in güvenini kazanan ve şiirleriyle onu öven Furât ehl-i Suffe arasına katıldı ve İslâm dinini öğrendi. Hz. Peygamber'le birlikte gazvelere iştirak etti. Furât'a Yemâme'de 4000 dirhem geliri olan bir arazi veren Resûl-i Ekrem onu Müseylimetü'l-kezzâb'a karşı yapılan savaşta gönderdi.

Furât Hz. Peygamber'in vefatından sonra Mekke'ye yerleştiyse de daha sonra Küfe'ye göç etti. 16 (637) yılında Tıkrit'in fethine sol kanat kumandanı olarak katıldı. İran'ın fethinde ve kısırây İslâmiyet'e davet için gönderilen heyetin arasında bulundu. Vefat tarihi bilinmeyen Furât'ın Mekke ve Küfe'de soyunun devam ettiği kaydedilmektedir.

Furât Hz. Peygamber'den iki hadis rivayet etmiş, kendisinden de Hârise b. Mudarrib, Hanzale b. Rebî ve Hasan-ı Basrî rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, IV, 336; V, 375; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 99; İbn Sa'd, *eṭ-Tabakât*, VI, 40; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 44, 198; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 50; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 329, 330; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 97, 324; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1987, III, 96-97; IV, 319; V, 5, 7, 30; Merzûbânî, *Mu'cemü's-şu'arâ* (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1402/1982, s. 317; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 202-203; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 351-352; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 145; İbn Seyyidün-nâs, *Uyânü'l-eşer*, I, 304-305; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 200-201; İbn Hudeyde, *el-Mişbâhu'l-muḫtâr* (nşr. Muhammed Azîmüddin), Beyrut 1405/1985, I, 246.

ASRİ ÇUBUKÇU

FURÂVÎ

(الفرّاءى)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Fazl b. Ahmed el-Furâvî
(ö. 530/1136)

Fakih ve muhaddis.

441 (1049) yılında Nişâbur'da doğdu. Daha önce babası Furâve'de (Ferâve: Yâkût, IV, 245, muhtemelen bugün Türkiye'nin sınırları içinde bulunan Kızılavrat) yaşadığı için Furâvî, ayrıca Sâidî ve Nîsâbüri nisbeleriyle anılır. Altı yaşında

iken hadis dinlemeye başladı. Sâid b. Ebû Sâid el-Ayyâr ile Ebû Sehl el-Hafsi'den *Şaḫîḫ-i Buḫârî*'yi, Abdülgâfir el-Fârisî'den *Şaḫîḫ-i Müslim*'i, İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbüni ile zâhid Ömer b. Mesrûr'dan İbn Nüceyd'in *Cüz*'ünü okudu. Ayrıca Muhammed b. Ali el-Habbâzî, Ebû Ya'lâ es-Sâbüni, Ebû Sâid Muhammed b. Ali el-Haşşâb, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Abdülkerim el-Kuşeyrî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî gibi âlimlere talebe oldu. Uzun süre yaşaması sebebiyle *Şaḫîḫ-i Müslim*'i, hocası Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-şifât*, *De-lâ'ilü'n-nübüvve*, *ed-Da'avâtü'l-kebir*, *Kitâbü'l-Ba's* ve *n-nüşûr* adlı eserlerini yıllarca yalnız Furâvî rivayet etmiştir. Kendisinden Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Murâdî, Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Yâsir el-Ceyyânî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır.

Furâvî, Şâfiî fıkı ve usûl-i fıkıh alanında devrinin önde gelen âlimlerinden biriydi. Bu konuda yıllarca derslerine devam ettiği İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den çok faydalandı. Abdülkerim el-Kuşeyrî'den usul ve tefsir ilimlerinden başka tasavvuf terbiyesi de aldı; bu sayede zâhidâne bir hayat sürdü.

Uzun süre kaldığı Haremeyn'de ders verdiği için "fakihü'l-Haremeyn" diye tanınan Furâvî bir süre Bağdat'ta da talebe okuttu. Nişâbur'daki Nâsihiyye Medresesi'nde ders verir, imamlık yaptığı Mutarriz Mescidi'nde pazar günleri imlâ meclisleri tertip ederdi. Onun 1000'den fazla imlâ meclisinde hadis rivayet ettiği söylenmektedir. Ayrıca *Şaḫîḫayn* ile Hattâbî'nin *Ğarîbü'l-ḫadiş*'ini okuttu. Furâvî'nin yanında bir yıl kalarak okuttuğu kitapları kendisinden rivayet eden Sem'ânî'nin belirttiğine göre o devirde bazı kitapların tek râvisi olduğu, ayrıca ilmi, üstün ahlâkı ve sağlam inancıyla şöhret bulduğu için muhtelif memleketlerden pek çok talebe kendisine gelir, Furâvî de ileri yaşına rağmen talebelerinin ihtiyaçlarıyla meşgul olurdu. Onlara çok iyi davranır, misafirlerine bizzat hizmet ederdi. Pek çok kitabı rivayet etmesi sebebiyle onun 1000 râviye bedel olduğunu anlatan "el-Furâvî elf râvî" sözü meşhur olmuştur. Furâvî tesirli vaazlarıyla ve dinî konular tartışmaktan hoşlanmasıyla da ün kazanmıştır.

Sem'ânî'nin belirttiğine göre 530 yılının Ramazan ayında (Haziran 1136) *Şaḫîḫ-i Müslim*'in rivayetini tamamlaya-

cakları gün talebeleri onu bir tahtırevana koyarak İmam Müslim'in kabrine göturdüler. Muhtemelen, daha önce kendisine bu eseri on yedi defa okumuş olan talebesi Abdürrezzâk b. Ebû Nasr et-Tabesî'nin kıraatinden sonra hatim duası yapan Furâvî bu eseri bir daha okutamayacağını tahmin ettiğini söyledi; nitekim bir ay kadar sonra 21 Şevval 530'da (23 Temmuz 1136) Nîşâbur'da vefat etti ve İbn Huzeyme'nin yanına defnedildi.

Furâvî'nin Mutarriz Mescidi'ndeki imlâ meclislerinde yazdırdığı tahmin edilen *el-Mecâlis*'inin bazı bölümleri Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 252, vr. 1^a-9^a, 18^a-25^b, 67^a-68^a, 85^b-86^a). Vefatından iki yıl önce telif ettiği belirtilen *el-Erba'ün min mesmû'âtihi* adlı eserinin iki nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 87, vr. 214-217; nr. 22, vr. 26-27). Kaynaklarda onun daha başka kitaplarından da söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 356-357; İbn Asâkîr, *Tebyînü kezîbî'l-müfterî*, s. 322-325; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 65-66; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 245; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 46; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 290-291; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIX, 615-619; Sa-fedî, *el-Vâfi*, IV, 323; Sübkî, *et-Tabakât*, VI, 166-170; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 276-277; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 211; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1971, s. 276; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 312-313; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 96; Brockelmann, *GAL*, I, 436; *Suppl.*, I, 604; *İzâhu'l-meknûn*, II, 429; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 87; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), VI, 330; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye*, Dımaşk 1390/1970, s. 175, 321; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtî mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 135, nr. 252.

M. YAŞAR KANDEMİR

FURDA

(bk. FİRDA).

FÜREKİ

(الفرکی)

Ebû Bekr Ahmed

b. Muhammed b. Hasen el-Füreki

(ö. 478/1085)

Eş'ariyye kelâmcısı.

408 yılının Receb ayında (Aralık 1017) Nîşâbur'da doğdu. Anne tarafından ünlü Eş'arî âlimi İbn Füreki'nin torunu olup nisbesini ondan almıştır. Bazı kaynaklar-

da İbn Füreki diye de anılır. Babası yine bir Eş'ariyye âlimi olan Ebû Mansûr el-Eyyûbî'dir. Füreki öğrenimini Nîşâbur'da yaptı. Kelâm ilmini Ebû'l-Hasan el-Kazzâz'dan tahsil etti. İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbûnî, Ebû'l-Hüseyn Nasr b. Abdülazîz el-Fârisî ve İbnü'l-Merzûbân gibi âlimlerden de ders aldı. Ünlü süfî Kuşeyrî'nin kızıyla evlendi. 451 (1059) yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'le birlikte Bağdat'a gitti ve sultanın mektubunu Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'a vermekle görevlendirildi. Daha sonra Bağdat'a yerleşti ve Nizâmiye Medresesi'nde dersler verdi. Yaptığı vazaların, Hanbelîler'le Eş'arîler arasında fitneye dönüşen mezhep tartışmalarının çıkmasına yol açtığı nakledilir. Füreki 478 yılının Şaban ayında (Aralık 1085) Bağdat'ta vefat etti ve Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin kabri yanına defnedildi.

Füreki, mevki ve dünya malına düşkünlüğünün yanı sıra ipek elbise giymekten sakınmamak ve bid'atlara önem vermemekle itham edilirse de Hanbelîler'le Eş'arîler arasındaki tartışmaların had safhaya ulaştığı o döneme ait bu tür rivayetleri ihtiyatla karşılamak gerekir. Onun ilmî faaliyetleri, öğrencileri ve eserleri hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamakta, sadece Nizâmiye Medresesi'nde ders verdiği ve Abdülvehhâb b. Mübârek el-Enmâtî'nin kendisinden rivayette bulunduğu kaydedilmektedir.

Elde mevcut tek eseri olan *en-Nizâmî fi uşûli'd-dîn*'den edinilen bilgilere göre itikadî konularda nakle, akla ve icmâa dayalı delillere ihtiyaç bulunduğu söyleyen Füreki'nin kelâma dair görüşleri Eş'ariyye'nin genel telakkileriyle paralellik gösterir. Ona göre dinin temelini, âlemin hudûsü deliline dayanan Allah'ın varlığının ispatı oluşturur. Bütün dinler âlemin yoktan yaratıldığı noktasında birleşmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de buna dair pek çok âyet vardır. Hadislerde de Allah'tan başka her şeyin hâdis olduğu bildirilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in, yaratılmışlardan hareketle yaratıcıya ulaştığına ve Hz. Ali'nin de aynı yolu takip ettiğine dair rivayetler vardır (vr. 10^b-12^a). Zâtî ve fiilî kısımlarına ayrılan ilâhî sıfatlardan zâtî olanlar duyular âlemine kıyaslanarak açıklanmalıdır. Zâhirî mânaları itibarıyla teşbih ve tecsîmi andıran rivayetlerin bir kısmı zayıftır. Sahih olanlarını ise teşbih ve tecsîme düşmeden ger-

çek anlamlarını ilâhî ilme havale etmek suretiyle kabul etmek mümkün olduğu gibi dil kurallarına göre te'vil etmek de câizdir. Allah kelâmı olan Kur'an'ın mahlûk olmadığına inanmak gerekir. Zira bu konudaki rivayetler tevâtür derecesine ulaşmıştır. Ahmed b. Hanbel'in, "Kur'an'ı telaffuz edişim mahlûktur diyenler de, Kur'an'ı telaffuz edişim mahlûk değildir diyenler de hata etmiştir" şeklindeki sözü yaratılmışlık vasfının Kur'an'a nisbet edilmesine karşı çıkma amacına yöneliktir.

Allah'ın, kullarına emirlerini bildirmek için elçiler göndermesi aklen mümkün olduğu gibi fiilen de vâkidir. Nübüvvetin delili mucizedir. Geçmiş peygamberlere verilen mucizelerin tamamı, hatta daha fazlası Resûl-i Ekrem'e verilmiştir (a.g.e., vr. 132^a-143^b). Naslarda mevcut ayrıntılar cennet ve cehennem elan mevcut olduğunu gösterir mahiyettedir. Ayrıca selefin bu konuda ihtilâfa düşmemesi de önemli bir delildir.

İman teorik açıdan Allah'ın varlığını bilip tasdik etmekten ibaret olmakla birlikte onun sahih olabilmesi için diğer sıfatlarının yanı sıra Allah'ın kelâm sıfatını ve buna bağlı olarak gönderdiği vahiyleri tasdik etmek, Kur'an'ı ve Kâbe'yi hafife almamak, Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığını helâl telakki etmek ve nasların önemseydiği ilkelere ve hükümlere saygı göstermek şarttır. İnsanlar dinî bakımdan müttaki mümin, fâsık mümin ve kâfir gruplarına ayrılır. Günahlar küçük ve büyük diye nitelendirilemez, zira bütün günahlar büyüktür; çünkü hepsi de ilâhî buyruklara itaati terketme sonucunu doğurur (a.g.e., vr. 114^b-123^b).

Füreki, kelâmî meselelerde geniş ölçüde dedesi İbn Füreki'ten faydalanmıştır. Allah'ın varlığı ve sıfatları konusunda Kur'an'ın yanı sıra hadisler ve sahâbe sözlerinden deliller getirmeye çalışmış, halku'l-Kur'ân örneğinde olduğu gibi naklettiği rivayetlerin sahih olup olmadığına önem vermemiştir. Günahların hepsini büyük kabul etmesi, kâfirlerin affedilmesini aklen mümkün görmesi, nübüvveti ilâhî iradeye göre açıklaması ve itikadî konularda icmâa dayanan delillere önem vermesi onun dikkat çeken görüşleridir.

Füreki'nin *en-Nizâmî fi uşûli'd-dîn* adlı eseri başta Kâtib Çelebi olmak üzere İsmâil Paşa, Brockelmann, Ziriklî, Keh-